

درنامه و نکات مهم مطالعات اجتماعی نهم

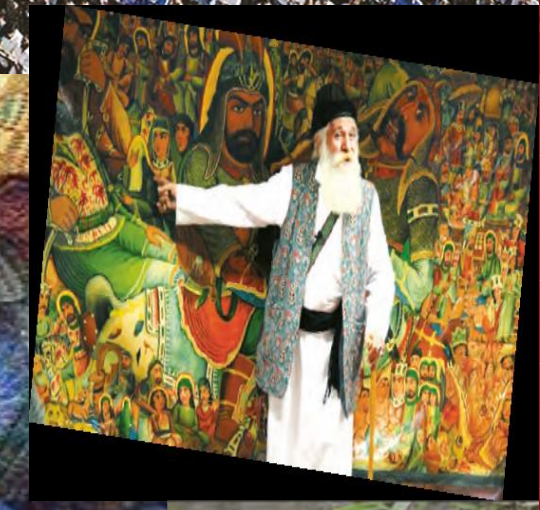
فرهنگ و هویت (فصل ۹)

فرهنگ (درس ۱۷)

دیر: صفوی

فارس، بهرم

سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹

فرهنگ چیست و شما چه برداشتی از فرهنگ دارید؟

برداشت شما از واژه فرهنگ چیست؟ تاکنون به این واژه فکر کرده اید؟

آیا ما از این واژه در موقعیت های مختلف به درستی استفاده می کنیم؟

فرهنگ ، شیوه زندگی

تعریف فرهنگ :

فرهنگ یک جامعه شیوه مشترک زندگی در آن جامعه است.

فرهنگ آگاهی و اندیشه مشترک اعضای یک جامعه است.

افراد یک جامعه برای آنکه بتوانند در کنار هم زندگی کنند از شیوه های مشترکی استفاده می کنند.

آن ها در چگونگی:

- ۱- برقراری ارتباط با یکدیگر ،
- ۲- آداب و رسوم ،
- ۳- پوشاک و غذا ،
- ۴- باورها و اعتقادات ،
- ۵- قوانین و مقررات ،
- ۶- نحوه استفاده از محیط زیست و ... اشتراکاتی دارند.

جامعه بدون فرهنگ وجود ندارد و فرهنگ هم بدون جامعه به وجود نمی آید.

شما بارها از افرادی که به کشورهای همسایه و یا کشورهای دیگر سفر کرده اند در مورد بعضی از آداب و رسوم مردم آن کشورها شنیده اید در مورد غذاها و نحوه زندگی و

فرهنگ آموختنی است

فرهنگ پدیده ای است ← آموختنی

این پدیده از طریق ژن به ارث نمی رسد

بلکه از راه آموزش و تربت از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود.

فرهنگ در جریان (فرایند) اجتماعی شدن (جامعه پذیری) آموخته می شود.

اجتماعی شدن یا جامعه پذیری :

- اجتماعی شدن فرایندی است طولانی مدت
- از زمان تولد تا آخر عمر ادامه دارد.
- افراد از طریق آن ، زندگی در جامعه را می آموزند
- خود را با آن منطبق می کنند.
- اجتماعی شدن فرایند بسیار مهمی است در زندگی انسان

✚ زیرا بدون آن افراد نمی توانند به زندگی خود در جامعه ادامه دهند.

در فرایند اجتماعی شدن فرد چه چیزهایی را یاد می گیرد و به دیگران نیز یاد می دهد؟

۱- عقاید و باورها ۲- آداب و رسوم ۳- قوانین ۴- شیوه ابراز احساسات و هیجانات

اجتماعی شدن سبب تداوم جامعه نیز می شود.

* فرایند اجتماعی شدن ، نخست از **خانواده** شروع می شود.

* اولین و مهمترین قانون اجتماعی شدن فرد **خانواده** است.

به طور مثال پدر و مادر به فرزند خود یاد می دهند :

چه چیز خوب و چه چیز بد است - چگونگی غذا خوردن - آداب صحبت کردن در برخورد با دیگران - چگونگی سلام و تعارف کردن - آداب نشستن در

جمع - عبادت و دعا - رفتار در مراسم های مختلف مانند جشن ها و عزاداری ها - نوع لباس پوشیدن در مکان های مختلف - بروز احساسات و ...

با بزرگ تر شدن فرد ، علاوه بر خانواده

برنامه های آموزشی و تربیتی مدرسه

دوستان و گروه همسالان

رسانه های جمعی

چگونگی زندگی و سازگاری با آن را به تدریج می آموزند. این فرایند با :

قرار گرفتن در اجتماع و...

محل کار

خدمت سربازی

رفتن به دانشگاه

ادامه پیدا می کند.

در فرایند اجتماعی شدن ، اجزا و لایه های فرهنگ یعنی نمادها ، هنجارها ، ارزش ها و عقاید آموخته می شوند و به افراد دیگر انتقال می یابند.

لایه های فرهنگ

لایه های فرهنگ را می توان به لایه های یک پیاز تشبیه کرد، برخی لایه های خارجی یا بیرونی و برخی عمیق تر و داخلی هستند ، تا لایه های خارجی را نشکافیم لایه های داخلی قابل مشاهده نیستند.

وقتی با جامعه ای روبه رو می شویم ، نخست لایه های بیرونی و خارجی آن

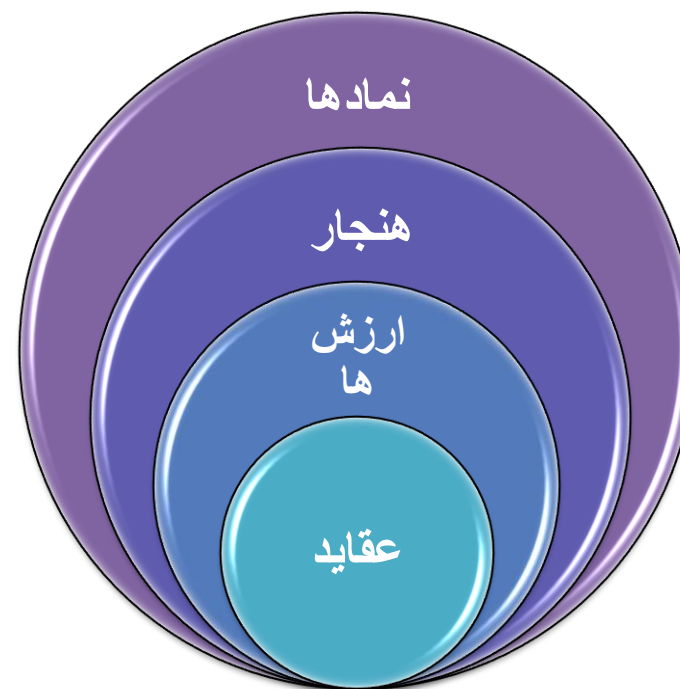
را در می یابیم :

نمادها و هنجارها

اما اگر زندگی مردم آن جامعه را بیشتر و دقیق تر بررسی کنیم به جنبه های

عمیق تری از فرهنگ آن جامعه پی می بریم :

ارزش ها و عقاید

صفوی ، دبیر مطالعات اجتماعی

نمادها

نشانه یا نماینده یک پدیده

یا علامت تعجب نماد تعجب است.

برای مثال علامت سوال نشانه یا نماد پرسش است.

افراد جامعه برای انتقال معانی و مقصود مورد نظر خود، از انواع معین و مشخصی از نمادها استفاده می کنند و برخی نمادها در جوامع مختلف متفاوت است.

زبان گفتاری و نوشتاری (لهجه و خط)

تصاویر

بناها

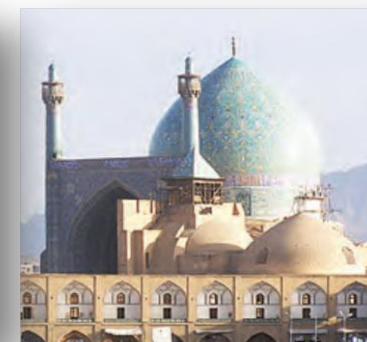
نوع پوشاک

همه اشیاء و

دست ساخته های انسان

برخی رفتارها

همه و همه نقش نمادین دارد.

سلام و احترام و همچنین لباس ژاپن

دست علامت پیروزی و چفیه مبارزین (فلسطین)

سلام نظامی

هنجارها

تعریف هنجار:

- رفتارهای معینی که در یک گروه یا جامعه پذیرفته شده و متداول است.
- قواعد و شیوه های مورد قبول یک جامعه برای انجام دادن کارهای مختلف

هنجارها در واقع

همه عادت ها

آداب و رسوم اجتماعی

مناسک مذهبی و قواعد

در بر می گیرد.

قوانین و مقررات (قوانین ازدواج ، قوانین خرید و فروش ، قوانین عبور و مرور و....)

در هر جامعه ای مجموعه ای از هنجارها وجود دارد که عموم مردم از آن ها پیروی می کنند. مانند :

سلام کردن ، هدیه دادن ، تعارف کردن هنگام غذا خوردن ، تبریک برای موفقیت و.. ،

رفتار ما در خانواده ، مهمانی ، مسجد ، مدرسه ، دانشگاه ، اداره و... درهریک از موقعیت ها

تحت پوشش هنجار خاصی قرار دارد.

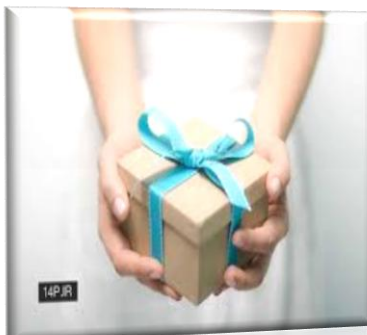
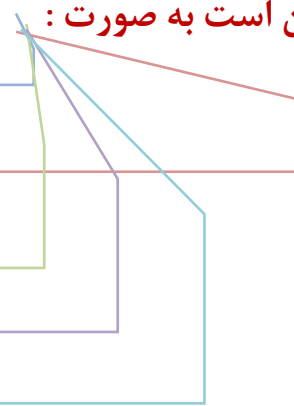
مهم ترین دلایل پیروی از هنجارها

- اعتقاد به آن ها
- حفظ آبرو
- حفظ احترام
- ترس از مجازات

اگر افراد از هنجارهای مورد قبول جامعه پیروی نکنند ، مجازات می شوند.

این مجازات ها ممکن است به صورت :

- سرزنش خود و دیگران
- پوزخند و تمسخر
- طرد کردن
- محروم کردن
- مجازات های رسمی و قانونی

هنجارها ممکن است ،اجتماعی ،مذهبی یا قانونی باشند.
 مجازات ها نیز اجتماعی یا دینی ، مذهبی ، رسمی و قانونی هستند.

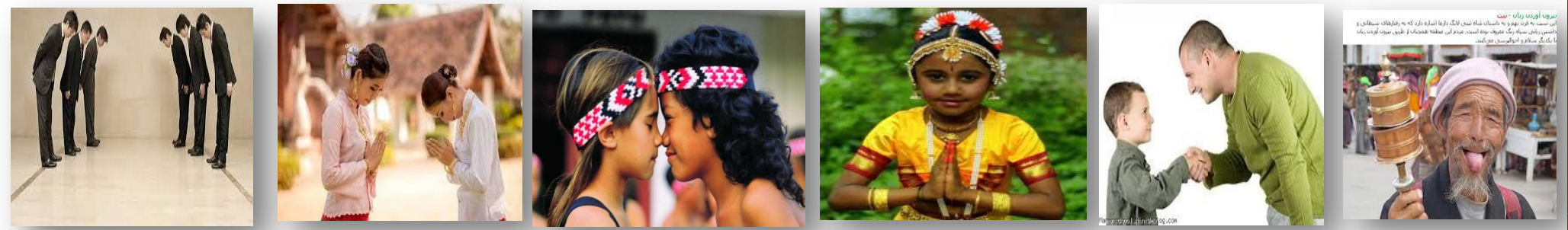
مثلا در کشور ما :

- فردی با لباس قرمز در مجلس عزا حاضر شود.
- یا در یک مهمانی میزبان قبل از مهمان ها سر سفره یا میز بنشیند، و با عجله شروع به خوردن غذا کند.
- یا دانش آموزی هروقت بخواهد وارد مدرسه شود و از آن بیرون رود.
- یا فردی در ایام ماه رمضان تظاهر به روزه خواری کند.
- یا فردی اتومبیل خود را در پیاده رو پارک کند.
- راننده ای از چراغ قرمز رد شود و توجهی نکند.

در هر یک از این موارد ،برخورد جامعه با فرد چگونه است؟
 و چگونه او را متوجه رفتار خطای خود می کند؟

نماد و هنجار تعارف و سلام و احوالپرسی در کشور های مختلف

هنجار آهسته آهسته در حال تغییر است. این سبب به دلیل تغییر در ارزش ها و باور ها است. با تغییر در ارزش ها و باور ها ،هنجار ها نیز تغییر می کنند.

ارزش ها و عقاید

ارزش یعنی اموری را خوب، مطلوب و مثبت تلقی کنیم.

هر فرد یا اعضای گروه و جامعه، اموری را با ارزش و مطلوب می دانند و اموری را ناپسند تلقی می کنند.

افراد بر اساس ارزش هایی که به ان ها معتقدند رفتار و عمل می کنند.

مثال :

فردی حفظ محیط زیست برایش یک ارزش است .

پس این فرد تلاش می کند :

✚ در مصرف منابع آب و برق صرفه جویی کند.

✚ زباله ها را تفکیک کند.

✚ در هنگام سفر یا تفریح زباله و پلاستیک در طبیعت رها نکند.

✚ و در بعضی مواقع برای حفظ محیط زیست به جمع آوری زباله ها بپردازد.

ارزش های دینی، انسانی و اجتماعی :

آن دسته از ارزش هایی که همه انسان ها یا اغلب افراد یک جامعه آن را خوب و مطلوب می دانند .

مانند: شجاعت ، کمک به دیگران ، احترام به دیگران ، ادب ، حمایت از مظلوم ، احترام به سالمندان ، دفاع از وطن

نمونه هایی از ارزش ها

ارزش های افراد با هم تفاوت دارند.

یکی از عوامل مهمی که در شکل گیری ارزش ها موثر است، عقاید دینی است.

مثال: صدقه دادن، انفاق برای فرد مسلمان یک ارزش است و این ارزش ناشی از اعتقادی است که ما به جلب خشنودی خدا و اطاعت از او داریم.

می توان گفت که در جوامع اسلامی بیشتر ارزش ها از دین و اعتقاد دینی نشات گرفته شده است، چون دین اسلام در همه زمینه ها برای مسلمانان سفارش هایی دارد.

برای ما مسلمانان، اعتقادات اسلامی ملاکی است که با آن **هنجارها و ارزش ها** را با آن می سنجیم و هر کدام را که با این اصول اعتقادی سازگاری دارند، می پذیریم.

فعالیت

گفت و گو کنید

- ۷- هر یک از هنجارهای زیر مبتنی بر کدام ارزش ها و عقاید اسلامی است؟ توضیح دهید.
- الف) برخی نانواها، شب های جمعه یک یا چند تنور نان خود را به صورت رایگان و صلواتی به مردم می دهند.
- ب) مردها در هنگام ورود به خانه دیگران با صدای بلند «یا الله» می گویند. **ارزش های دینی و اعتقادی**
- پ) افراد در موقع دیدن کودک، «ماشاء الله» می گویند. **ارزش دینی و مذهبی - چشم زخم**
- ت) رزمندگان اسلام هنگام پیروزی در نبرد «الله اکبر» می گویند. **ارزش های دینی و مذهبی**

۸- همهٔ هنجارها، مفید و خوب نیستند. برای مثال، ممکن است در یک گروه دوستان، یک مدل نامناسب لباس به هنجار تبدیل شود یا در بین عده‌ای، فال‌گیری رواج پیدا کند یا یک گروه عادت کنند تیم ورزشی رقیب را با نام‌های زشت خطاب کنند یا در بعضی خانواده‌ها خودنمایی و خرید اسباب و اثاثیهٔ گران قیمت متداول شود. آیا پیروی کورکورانه از همهٔ هنجارها درست است؟ ملاک تشخیص درست و مفید بودن هنجارها چیست؟

خیر - داشتن تفکر صحیح - توجه به ارزش‌های دینی - بررسی جوانب

و نتیجه مختلف انجام آن هنجار و....

۹- عوامل مختلفی می‌توانند نمادها، ارزش‌ها و هنجارهای یک جامعه را تغییر دهند و در فرهنگ آن جامعه تغییر و دگرگونی پدید آورند. دربارهٔ این عوامل و چگونگی تأثیر آنها بر فرهنگ گفت‌وگو کنید و مثال‌هایی بیاورید.

عوامل	مصادق	تغییر در نمادها، ارزش‌ها و هنجارها
پیشرفت‌های صنعتی و فناوری	زندگی کاشانه‌نشینی (آپارتمان‌نشینی) پیشرفت وسایل حمل و نقل و افزایش مسافرت	خانه‌های چند طبقه، فضای کمتر برای بازی بچه‌ها و ...
رسانه‌های جمعی	کم شدن ارتباطات کلامی - کم شدن رفت و آمد بین اقوام و دوستان - هدر رفتن وقت و ...	پرخاشگری - نازسازگاری و تعامل کمتر با دیگران - انجام نشدن کارهای مفید و ...
نفوذ فرهنگی بیگانگان و کشورهای سلطه‌گر	تأثیر در تفکر و ذهن و باورها - کم رنگ شدن اعتقادات دینی - تجمل‌گرایی - خودباختگی فرهنگی	تغییر در نوع گفتار و رفتار و نوع پوشش زیاد شدن آمار طلاق و کم شدن تعداد ازدواج

۱۰- کاربرگهٔ شمارهٔ (۱۳) را انجام دهید.

لایه های فرهنگ

متن زیر درباره روستای خان آباد نوشته شده است. خان آباد (محمديه) روستای کوهستانی در بخش جنوبی استان مرکزی و در ۳۵ کیلومتری غرب شهرستان خمین است و حدود ۵۰۰ نفر جمعیت دارد. متن زیر را بخوانید و چند مورد از نمادها، هنجارها، ارزش ها و عقاید مردم این روستا را از متن استخراج و دسته بندی کنید و در جدولی بنویسید.

... روستای خان آباد با توجه به قدمت باستانی و داشتن آثار تاریخی و آب و هوای مناسب و جاذبه های طبیعی، قابلیت زیادی برای گردشگری دارد. با توجه به تحقیقات باستان شناسی، قدمت سکونت در این منطقه به حدود ۳۰۰۰ سال پیش برمی گردد. از دیدنی های روستا یکی حفره ای در بلندترین نقطه کوه گره است که مردم منطقه آن را به نام «سوراخ بند باز» می شناسند و بنا بر روایاتی که سینه به سینه نقل شده، این حفره محل کمین و پناهگاه شخصی به نام بند باز بوده که البته قسمت هایی از آن تخریب شده است. «سنگ گینه» نیز از آثار قدیمی روستاست. در گذشته مردم روستا برای تعیین زمان نقل و انتقال آب قنات از یک کشاورز به کشاورز دیگر جهت آبیاری زمین ها و باغ ها از این سنگ به عنوان ساعت استفاده می کردند. تعیین زمان به این صورت بوده که در هنگام غروب که سایه کوه به این سنگ می رسیده، نقل و انتقال آب آغاز می شده است.

شغل اصلی اهالی روستای خان آباد کشاورزی و دامداری است.

... زنان روستا در گذشته (حدود نیم قرن پیش) پیراهن های بلند چیت و شلوار گشاد می پوشیدند. همه زنان نوعی پوشش در روی سر داشتند که آن را چارقد می نامیدند. آنها از کفش های لاستیکی به نام گالش و در هنگام انجام فعالیت های روزانه از نوعی دمپایی روسته به نام اروسی استفاده می کردند و فایده آن این بود که خار و خاشاک کمتری با پاها تماس پیدا می کرد. لباس مردها یک پیراهن بلند با دو چاک در طرفین و یک شلوار و یک کمر بند (شال دور کمر) و کفش های لاستیکی بود که عمدتاً جنس آنها از پارچه های ارزان قیمت چیت و کرباس بود. از نظر اجتماعی، داشتن کلاه بین مردان مسن تر ده بسیار اهمیت داشته است. در حال حاضر، مردان ده لباس های متداول مانند کت و شلوار و پیراهن و زن ها پیراهن و بلوز و دامن و شلوار و روسری می پوشند اما نسل جدید لباس هایی با رنگ های شاد و مدل های روز را می پوشند. به علت هم جواری روستای خان آباد با استان لرستان لهجه محلی روستا فارسی آمیخته با لری است و در کلمات فارسی، حرکات آن تغییر کرده است و به حالتی بسیار شیرین تکلم می شود. متأسفانه با نفوذ فرهنگ شهرنشینی در بین اهالی این گویش محلی شیرین کم کم رو به فراموشی می رود.

خواهر = خو آَر	برادر = برار، کاکا	شب = شیو	پشه = پخشه
سرفه = کوو	صورت = تورورو	عطسه = پیشکه	خواب = چو
آستین = انگله	تاب بازی = قوقو	دیزی = دیگیله	آنطرف = اولا
زبان = زوآن			

روستای خان آباد، مسجد جامع و چند حسینیه دارد. از زیباترین و باشکوه ترین مراسم مذهبی که در روستای خان آباد اجرا می شود

عزاداری دهه محرم است. یادواره شهدای روستا نیز به همت دهیاری، شورای اسلامی، انجمن جوانان، هیئت امناء و کانون فرهنگی هنری شفق و مسجد خاتم الانبیاء در روستا برگزار می شود و طی مراسمی افراد به دیدار خانواده شهدای روستا می روند و یاد و خاطره آنها را گرامی می دارند.

در روستای خان آباد رسم بر این است که هر سال بعد از پایان بارندگی های فصل بهار زن های روستا با همکاری و کمک همدیگر آش نذری کریز می پزند که به نیت زیاد شدن آب کریز (قنات اصلی روستا) و یا کم نشدن آب آن است. آنها نذر می کنند که سال پر برکتی برایشان باشد و بعد از بختن آش، آن را بین همه اهالی تقسیم می کنند.

با گذشت زمان، برخی آداب و رسومی که در روستا با تشریفات خاصی انجام می شده از خاطر رفته است اما برخی نیز با کمی تغییر، هر ساله اجرا می شود. شامگاه چهلمین روز پس از جشن شب چله، در چله زمستان، جشن ناقالی «کردعلی کوه» «سده» یا «سده سوزی» برگزار می شود. اهالی روستای خان آباد بر این باورند که سرمای زمستان در این هشت روز، که برابر با چهار روز آخر چله بزرگ و چهار روز اول چله کوچک است، به اوج خود می رسد. بعد از پایان این هشت روز زمین نفس می کشد و زندگی را از سر می گیرد.

... رفتن به مهمانی های شبانه یا شب نشینی و خوردن شب چره از کارهای متداول اهالی خان آباد است. شب نشینی در اواخر پاییز و فصل زمستان بیشتر صورت می گیرد، زیرا در روستاها بعد از برداشت محصول در فصل پاییز، اوقات فراغت و بیکاری روستاییان آغاز می شود و تا پایان زمستان ادامه پیدا می کند. در شب های بلند زمستان، خانواده ها به دیدار اقوام، آشنایان و دوستان می روند. زنان در یک طرف کرسی، کودکان در کنار هم و مردان خانواده نیز در طرف دیگر کرسی نشستند و با یکدیگر گفت و گو می کنند. افراد ابتدا از کارهای روزانه خود صحبت می کنند و خاطراتی نیز از گذشتگان بیان می کنند. بیان داستان ها و یا حوادث تاریخی - که به آن مثل می گویند و معمولاً توسط بزرگ ترها و باسوادترها بیان می شود - بسیار جذاب و شیرین است، به طوری که در هنگام بیان آنها سکوت مطلق حاکم می شود و همگی سراپا گوش می شوند. از ضروریات شب نشینی ها در خان آباد، خوردن «سب چره» است که در لهجه خان آبادی به آن «شیوچر» می گویند. بعد از خوردن چای و کمی گفت و گو، زن میزبان به اندرونی می رود و با یک مَجْمَعَة بزرگ که حاوی بشقاب هایی از تنقلات رنگارنگ مانند مغز گردو، مغز بادام، مغز هسته زردآلو، شاهدانه، نخودچی، کشمش، برگه، آلو، سنجد و گندم بوداده است وارد اتاق مهمانان می شود و بشقاب ها را به طرز مناسب بر روی کرسی و در مقابل مهمانان و سایر افراد قرار می دهد.

جشن خرمن زمانی برگزار می شود که محصولات در حال برداشت است. در این زمان، جوانان و بچه ها شادمانی خاصی دارند و با این شادمانی به محل خرمن می روند و از صاحب خرمن درخواست می کنند مقداری از محصول را به صورت پاداش به آنها بدهد که در اصطلاح به آن کوکوله می گویند. اعتقاد بر این است که این عمل موجب برکت محصولات می شود.

... از مراسمی که در شب عید برگزار می شده و هنوز هم کم و بیش به قوت خود باقی است «تیخ تخی» است. جوانان روستا در شب عید بر پشت بام ها می روند و پارچه ای را که معمولاً چادر خانم ها است از پشت بام خانه اهالی طوری آویزان می کنند که جلوی در ورودی خانه باشد و از اهل خانه طلب عیدی می کند که معمولاً سکه یا تخم مرغ رنگی است، سپس اهل خانه عیدی را به چادر گره می زنند و چادر بالا کشیده می شود.

در ناوایی روستای خان آباد، به مناسبت عید نوروز نان شیرمال و فتیر محلی بخته و عرضه می شود. متأسفانه با ورود فرهنگ شهرنشینی بسیاری از مراسم ها فراموش شده اند که از جمله می توان به مراسم پخت نان اشاره کرد. دیگر در روستا از تنورهایی که با ملاتی از گل و موی بز ساخته می شد، خبری نیست. همچنین از بوی دود تنور که هنگام صبح قبل از طلوع آفتاب به مشام می خورد و انسان را از خواب بیدار می کرد.

... مردم خان آباد به چشم کردن اعتقاد زیادی دارند و برای جلوگیری از چشم زخم، مهره هایی آبی رنگ به نام مُر کیو آویزان می کنند. نیز آیه «وَإِنْ يَكَادُ» و ادعیه را با سنجاق بر شانه چپ افراد نصب می کنند. ریختن اسپند بر آتش و به اصطلاح اسفند دود کردن نیز همچون سایر مناطق ایران برای رفع چشم زخم مرسوم است. اهالی روستای خان آباد همچنین بر این باورند، که نوزادی که در هنگام سپیده دم به دنیا آمده باشد موجب برکت است. رسم بر این است که اگر کسی بخواهد کاری را شروع کند - مثلاً دار کردن قالی یا پخت نان و... - انتظار دارند چنین فردی در ابتدای کار حضور داشته باشد و یا او را دعوت می کنند تا موجب برکت در آن کار شود و در اصطلاح می گویند فلان شخص پای سبکی دارد.

برگرفته از تارنمای روستای خان آباد
با تصرف و تلخیص

نمادها	عبارتها	ارزش ها و عقاید
سنگ گنه	رفتن به مسافرت شبانه یا شب نشینی	دیدار با خانواده شهدای روستا
سوراخ بند باز	عزاداری دهه محرم	چشم کردن
لباس زنان پیراهن	پختن آتش نذری کریز	سکوت مطلق در وقت بیان داستان
بلندچیت و شلوار و چارقند	شب نشینی و	نذر کردن برای کم نشدن آب
کرسی	خوردن شب چره	لهجه لری و محلی
آویزان کردن چادر برای گرفتن عیدی	جشن ناقالی	

خرده فرهنگ

اقوام مختلف ایرانی و جوامع مختلف شهری و روستایی و عشایر هم چنین گروه های مختلف و اقشار مختلف مانند: روحانیون و تاجران و نظامیان و ... هنجارها، نمادها و ارزش های مربوط به خود دارند.

خرده فرهنگ

فرهنگ عمومی هر جامعه، خرده فرهنگ هایی را در دل خود جا داده است. هریک از این خرده فرهنگ ها، نمادها و هنجارهای خاص خود را دارد.

موزه لباس محلی، خراسان جنوبی

مراسم سنتی عروسی در یک روستا، گیلان

بازی های سنتی، کهگیلویه و بویراحمد

مراسم سینه زنی سنتی، بوشهر

نشاط و خوشدلی، اعتماد به نفس شمار تقویت و زندگی را دلپذیرتر می سازد و باعث می شود که

اطرافیان شما شادوی بیشتری را احساس کنند. خوشدلی به معنی خوش خیالی و فرار از مشکلات نیست،

بلکه نشانه می هوش و دقاوت شما است.

موفق باشید، صفوی دبیر مطالعات اجتماعی، فارس، جهرم